

УДК 17.021.2(73)

І. В. Живоглядова,
кандидат філософських наук, доцент
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка)
kafedra.eec.dep@gmail.com

АМЕРИКАНСЬКИЙ МЕНТАЛІТЕТ: ФОРМИ ВИЯВЛЕННЯ В ПРОСТОРИ НАРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Проаналізовано пошуки американського народу власного самостійного культурного обличчя у всіх сферах духовного життя, історію формування ґрунтовних ознак та форм виявлення його національного мислення і національного характеру. На фоні історичної реальності виявлено складнощі формування домінуючих рис американської самобутності в художній культурі. Розглянуто пуританську етику в якості формуючого компонента розвитку індивідуалістичних та підприємницьких рис характеру американця. Охарактеризовано основні етапи розвитку національної самосвідомості американців, масштаби якої вплинули на перетворення США у могутню визначальну силу світового культурного простору.

Однією із найважливіших актуальних сфер культурологічних інтересів є аналіз регіональних особливостей розвитку людської культури з виявленням специфіки основ формування, розвитку і закріплення етнонаціональних способів і форм самовизначення і самовиявлення певного народу, нації. **Мета статті** – дослідження історичного і культурного шляху формування і затвердження національних особливостей американської культури, американського способу життя і мислення, їх виявлення в різних сферах духовного життя американського народу.

Розвиток західноєвропейського суспільства в XVII столітті був означений подіями світового масштабу. Як відомо, на початку XVII століття в Англії посилилася політична опозиція, що виступала за розвиток буржуазних відносин у країні. Духовною зброєю супротивників існуючої влади став пуританізм – місцевий різновид кальвінізму. Їхня доля склалася так, що переслідувані й офіційною англійською церквою й традиційними пуританами, не маючи можливості відкрито пропагувати свою віру, вони змушені були тікати до Голландії, звідки на кораблі "Мейфлауер" здійснили свій відомий переїзд до Америки.

Нова Англія уявлялася колоністам з'єднуючою ланкою між історією західноєвропейського світу й майбутньою реалізацією божественного припису для всього людства. Пілігрими привезли до Америки не лише теологію пуританства, а і його соціальні ідеї. Важливе значення в розвитку американського суспільства відіграла теорія конвенанту, яка містила принцип демократичної держави й демократичної церкви. Пуританська етика, основу якої становила ідея призначення, найкращим чином відповідала соціальним потребам поселенців. Неординарність умов життя, інтереси життєспроможності общин і окремих сімей з необхідністю виховували дух солідарності та співробітництва шляхом формування єдиного суспільного ідеалу, уніфікації норм і стандартів поведінки, способу мислення. При всій відданості таким традиційним моральним принципам, як повага до економічного й політичного авторитету, патріотизм, схильність до різного роду "кооперативності", поселенці сповідували самовираження та самобутність як найвищу заповідь. Пуританська етика відповідно до розуміння повсякденної праці як виконання божественного припису виконувати певні обов'язки санкціонувала рівноцінність у соціумі кожного індивіда. Таким чином, формувалася трудова етика успіху – аскетизм, відданість професії, покликанню, бережливість, опора на власні сили, що в подальшому стала формуючим компонентом розвитку національної самосвідомості, індивідуалістичних та підприємницьких рис характеру американця.

Америка з часів колонізації уявлялася континентом необмежених можливостей. Соціальні і культурні зв'язки перетворилися на засіб досягнення особистих цілей, таким чином збільшуючи ступінь індивідуальної свободи. Ситуація об'єктивно вимагала від колоністів вміння самостійно приймати рішення. Розмисли М. Монтеня, Піко делла Мірандоли про сутність, призначення людини-творця, її гідність і можливості свідомого самовизначення, на фоні тогочасної історичної реальності залишалися б ідеологічною програмою, якби не Новий Світ.

Цінності пуританізму, які були означені ще в період ранньої колонізації, стали формуючими компонентами розвитку національної самосвідомості американців, соціальних настановлень, загальносвітоглядних позицій, процесу їхньої самоідентифікації. Характер імміграції, боротьба за існування в умовах Північноамериканського континенту спричинили превалювання проблем виживання та пов'язаного з ними духу практицизму. Утилітаристський підхід, властивий американській свідомості, дався взнаки як в освіті, так і у мистецтві, яке розглядалося тільки в його "прикладному" значенні. З точки зору пуритан – будь-який вид художньо-творчої діяльності, не пов'язаний з поширенням богословських істин та завданнями необхідності освоєння континенту, був аморальним і безцілним марнуванням часу. Літературний розвиток Нового Світу, зберігаючи деякі загальноєвропейські культурні традиції й продовжуючи певні художні тенденції, вирізняється суттєвою своєрідністю. Джерела колоніальної літератури пов'язані, передусім, з

виникненням і розвитком письмових жанрів, а не з усною народною творчістю, як це було характерно для давніших світових культур. Вплив американської дійсності зумовив панування проповідницької літератури, різного роду історичних хронік, мемуарних і природничих творів. На відміну від європейської літератури, художні цілі тут мали другорядне значення, до того ж бракувало легендарно-міфологічного плану як формоутворюючого елементу. Специфічним був і розвиток американської музичної культури. Особливості соціального устрою, етнорелігійний склад населення перших колоній зумовили, з одного боку, строкатість і незвичайність фольклору, з іншого – перевагу англокельтських музичних традицій, культової музики. Музикування обмежувалося виконанням псалмів, морально-дидактичних, ліричних і патріотичних гімнів. Для них була характерна усна форма. Як у церковній, так і у світській музиці панував протестантський хорал. Художньо-естетичні орієнтації поселенців обмежувалися жорстокими реаліями існування в ситуації набуття початкового досвіду колонізації.

XVIII ст. в американській історії – час формування нової великої нації. Час її народження припадає на ситуацію соціально-економічного піднесення, викликаного розвитком буржуазних відносин, які торкнулися всіх сфер колоніального життя. Своєрідність "американської" ситуації полягала в тому, що формування єдиної нації перепліталось як з боротьбою за визволення від колоніальної залежності, так і зі зростанням демократичного руху в колоніях, боротьбою за політико-економічні зміни у внутрішньому житті.

В складній ситуації панування теології протестантизму, церковного догматизму закладаються основи прогресивної американської суспільної думки (Т. Джефферсон, Т. Пейн), яка, апелюючи до сили людського розуму, спрямовувалася до соціального прогресу, буржуазно-демократичних перетворень. Затвердження і впровадження демократичних ідеалів не зменшувало, порівняно з європейцями, загальної релігійності американців. Буржуазне просвітництво, яке почало оволодівати розумом американців, поки що не панувало загальною в інтелектуальних сферах. Так, система вищої освіти, колоніальна наука залишаються під наглядом церков різного напрямку, священнослужителі становили значну частину освіченої еліти суспільства.

Потреби економічного і соціального прогресу стимулювали розвиток науково-технічних знань. Вони стали важливою складовою культури майбутньої американської нації. Відомий практицизм місцевого менталітету зумовив першочерговий розвиток прикладного знання, головним критерієм якого була корисність. Строкатість національного складу емігрантів, вплив мовної культури аборигенів визначили своєрідність колоніального мовлення, на ґрунті якого сформувалася єдина, відмінна від англійської, мова з великою кількістю неологізмів, сленгових елементів, специфічною вимовою.

Своєрідним поєднанням європейської, африканської та індіанської культур постає художня культура цього періоду. Прагматизм культурної свідомості американців зумовив виникнення й масову популярність портретного живопису XVII-XVIII століття, які відмічені суттєвим явищем в американській культурі – створенням одного з найцікавіших різновидів американського фольклору – його афроамериканського або негритянського елементу. Склалися у результаті поєднання англокельтських та африканських музично-стилістичних рис, негритянська музика стала в майбутньому джерелом виникнення специфічно американських жанрів – спірічуелсу, блюзу та інших.

Ідеологія Просвітництва була могутнім стимулом розвитку культури, національної самосвідомості. Характерне з часів існування перших колоній переконання у винятковості шляхів суспільно історичного розвитку Америки та її ролі у світовій історії в період завоювання незалежності міфологізувалося в народній свідомості в образі нової держави-республіки – великого експерименту, який втілить надії всього людства про досконале, вільне і справедливе суспільство, кульмінаційного пункту біблійного "виходу". У вирішальний період американської історії знову далася взнаки релігійна зорієнтованість масової політичної свідомості.

Конституцією 1787 року, найпрогресивнішою для того часу, завершилося створення США. Утверджуючи в Америці передовий республіканський устрій, Декларація про незалежність і Конституція відкрили новий етап розвитку США. Ці документи, філософія, закладена в їх основу, з європейськими і власними історичними коренями, назавжди залишилися народною американською святиною. Але – святиною, знавцем якої є кожний, що дозволяє йому трактувати її на свій розсуд. В якості одних із головних символів американської демократії вони були і є для американців втіленням стабільності у нестабільному світі, стратегією регуляції порядку у суспільстві на незмінній демократичній основі.

Інтелектуальним і фізичним народженням США стало XVIII століття. В його останній третині склалися суттєві фактори, необхідні для формування нації та її культури – спільність територій, мови, економічних інтересів, деякі елементи соціально-психологічної й духовної єдності. Складаються домінуючі риси американської самобутності. Серед яких однією із найсуттєвіших став індивідуалізм. Підвалини останнього закладаються, як відомо, попереднім розвитком західноєвропейської цивілізації (наприклад, британська Хартія Вільностей XIII століття). Індивідуалізм як національна риса американського характеру постає в якості провідного суспільно значущого явища особливого гатунку. В американській системі цінностей саме індивідуалізм визначає суспільно-громадські, соціально-політичні, економічні та інші діяльнісні форми самовиявлення і самоствердження американця. Сформований на

теренах європейської культури індивідуалізм на американському ґрунті став центральною ланкою, що об'єднувала і визначала систему життєвих орієнтирів, яка набула форми культу, до якого належали, якому вклонялися і з месіанською заповзятістю намагалися розповсюдити. Налаштованість на успіх та його здобуття шляхом прикладання власних індивідуальних зусиль і можливостей, підприємницької енергії та здорового глузду, культивування особистого простору поряд зі схильністю до кооперації, асоціацій виявлялося у всіх сферах життєдіяльності американців, її динаміці. Прагнення бути ефективним, заповзятість, наполегливість у досягненні поставлених цілей підкріплювалися морально-етичними орієнтирами протестантизму. Формується тип людини, успіх і благополуччя якої визначає загальний культурний прогрес. Цей прогрес першочергово пов'язаний з матеріальним економічним зростанням та демократичними перетвореннями суспільства.

Утвердження державної незалежності з необхідністю передбачало досягнення незалежності в духовній сфері, отож національна самосвідомість перебувала в активних пошуках форм художнього самовираження. У живописі тривав розвиток мистецтва портрету, розквіт якого надихався просвітницькими ідеалами рівності і незалежності особи. З'являються твори високого художнього гатунку з місцевим колоритом, без сліпого наслідування англійських зразків (Б. Вест, Дж. С. Коплі). Їх художньо-естетична цінність визнавалася європейськими поціновувачами мистецтва. Війна за незалежність супроводжувалася розквітом національного живопису, в якому поєднувалися реалізм, історизм з романтичною патетикою образів (Ч. Стюарт, Дж. Трамбул). Розвивається графіка та мистецтво газетно-журнальної карикатури. Все підпорядковується намаганням уславити характер, гідність, незалежність, героїзм американців.

Просвітницькі ідеали демократії та республіканізму стимулювали розвиток світської літератури. Громадянська лірика Ф. Френо, епічні поеми Т. Дуайта відображали героїку часу. Піднесення музичної народної творчості подарувало велику кількість патріотичних пісень, маршів. Розвивається професійне мистецтво композиції (Б. Карр, Дж. Х'юїт), хоча порівняно з народною музикою в ньому менше виявився оригінальний та неповторний американський феномен. Завдяки секуляризації освіти, розвиткові фундаментальних наук, природознавства, юриспруденції, медицини формувалася інтелектуальна національна еліта.

Події кінця XVIII – початку XIX століття прискорили процес національної консолідації, формування загальноамериканської культури, оформлення найхарактерніших ланок внутрішньополітичної структури і позицій зовнішньої політики США, їхнього загальнонаціонального напрямку. Експериментально-емпіричний підхід до життя американців своєрідно поєднується з їх схильністю до різного роду узагальнень, що торкалися ідеологічної сфери (провіденціалістських ідей, месіанства, вибраності). В той же час, виховання американського характеру і стилю мислення однією із найглибоких, відпрацьованих систем – кальвіністською теологією – відбилося у схильності до систематизації. Все це визначило основні складові американського зовнішньополітичного досвіду. Він ґрунтувався на ідеях підтримки балансу протилежних національних інтересів задля загального міжнародного порядку. Ця підтримка вважалася моральним обов'язком. Політика "балансу" стала однією із форм американського ізоляціонізму, що на різних історичних етапах розвитку американської держави виявлялася в більш або менш активних формах. Ізоляціонізм не був будівництвом "залізної завіси" від усього світу. Але – ствердженням невходження у будь-який союз, що зв'яже свободу дій і розвитку американської нації і держави. Це передбачало також і відмову (при наявності вищезгаданих причин) від обов'язкового дотримання зобов'язань по відношенню до інших націй і держав. Із завоюванням незалежності віра в особливу місію Америки стала важливим фактором формування американського націоналізму.

Ідеї національної винятковості знайшли своєрідне відображення в художній культурі цього періоду. Успішне завершення війни за незалежність, проголошення демократичних свобод стимулювали формування романтичного способу світосприйняття і відповідно – методів його художнього відтворення. Американська художня культура починає позбавлятися комплексу провінціалізму, пропонуючи твори високого ідейно-естетичного гатунку. Якщо національний геній дещо раніше виявляв себе, передусім, в економічному прогресі, то в цей період саме духовна еліта стала своєрідним резонатором мінливості буття. Європейські форми наповнювалися новим змістом. Розвиваються жанри сатиричного (Г. Брекенридж), готичного і фантастичного (Ч. Б. Браун) романів. Закладаються традиції реалістичної літератури (М. Твен). Ці твори стають популярними в Європі. В надрах американської національної літератури формуються нові літературні жанри, які знаходять велике коло наслідувачів в Європі (детективи Е. По). Ідеали Декларації та реалії дійсності оригінально відобразилися в характерній для романтизму антитезі природності і цивілізації, минулого і сучасного, безхитрисної, людяної та патріархальної Америки, її буржуазної сучасності з брутальним меркантилізмом та браком поетичності. Літературна творчість Н. Готорна, Г. Торо, Г. Мелвілла, Ф. Купера, Г. Лонгфелло, віддзеркаливши умонастрої епохи, стала частиною класичної спадщини американської нації. Пожвавлюється музичне життя. Створюються музичні товариства, організуються концерти професійних музикантів. Залишаючись переважно сферою аматорів, розвиваються світські жанри інструментальної і вокальної музики.

Природно, що боротьба за буржуазно-демократичні перетворення передбачала розвиток в сфері освіти. Зацікавленість в освічених національних промислових кадрах стимулювала розширення змісту навчання за рахунок уведення, окрім класичних і теологічних дисциплін, політехнічної освіти, розвиток трудового, фізичного та естетичного виховання. Також не випадково в цей час спостерігається неабиякий "вибух" вітчизняних винаходів: відкриття принципу взаємозаміни деталей машин Е. Вітні (масове виробництво стандартних механізмів), винахід гуми Ч. Гудітром, пароплава й підводного човна Р. Фултоном, телеграфного зв'язку Дж. Генрі та С. Морзе. Наприкінці XIX століття в США раніше, ніж в інших країнах оформлюється система загальної безкоштовної початкової освіти і розпочинається процес переходу до неповної середньої освіти. Система приватних і державних учбових закладів, прийняття багатьма штатами закону про загальну середню освіту значно підвищили масовий рівень освіченості американського населення. Освіта визнається однією із головних умов забезпечення особистого успіху, підвищення матеріального статку і суспільного статусу. Вища освіта орієнтується на вузьку професійну спеціалізацію і практичність знань.

Патетика індустріалізації вплинула на утвердження в масовій свідомості уявлення про необмежені можливості самоактуалізації та самовираження особистості. Культура досягнення особистого успіху репрезентує прагнення до матеріального благополуччя, психологію збагачення і рівність можливостей як романтизований варіант духовності, формуючи головний міф американської нації "американську мрію". Схильність до матеріальної вигоди своєрідно поєднуються з релігійним моралізмом. Релігія набуває функціонального, прагматичного характеру. Працелюбність, успіх у бізнесі, особисті якості громадян, схвалені Богом, винагороджуються матеріальним розквітом країни загалом.

"Американська мрія", ґрунтуючись на культивуванні такої важливої риси національної психології, як індивідуалізм, із необхідністю передбачає конформізм. Суспільний шлях розвитку Америки з колоніальних часів зумовлював добровільну адаптацію й підкорення певним стандартам та схемам поведінки. Вплив часу не змінив головного в американському характері – індивідуальна свобода, особистий успіх не повинні торкатися загальноновизнаних соціальних норм і принципів. Не випадково в подальшому у масовій свідомості формується образ "середнього американця".

Друга половина XIX століття відзначена напруженими пошуками самостійного національного культурного обличчя у всіх сферах духовного життя. Філософія, збагачена елементами континентального інтелектуального досвіду, відокремлюється від богослов'я, демонструючи широку світоглядну палітру – від трансценденталізму Емерсона, школи "шотландської філософії" (варіанту філософії "здорового глузду" на релігійній основі) до прихильників філософії еволюціонізму та німецького класичного ідеалізму. Відрізняючись від європейської більш тісним зв'язком з соціальною дійсністю, вона надавала європейським ідеям свою власну трактовку. Суттєво урізноманітнюється художнє життя. Вважаючи себе прихильниками європейських традицій, художники відпрацьовують свій стиль. Знаходження між двома світами – Новим і Старим, Америкою і Європою – стає провідною темою художніх творів і розмислів. Пошук і затвердження національної своєрідності набувають усвідомленого цілеспрямованого характеру, європейський вплив перестає бути домінуючим. Мистецтво знову знаходить свого героя, в якому втілилась "американська мрія". Естетико-психологічні, соціально-політичні потреби американця зумовили розквіт літератури "успіху". Незважаючи на існування творів Е. По, Г. Мелвілла з властивим їм критичним поглядом на світ, більшість сучасників прихильніше ставилися до творчості Т. Флінта, Е. Габбарда, Г. Олджера. Монополія "олджеризму" в літературі відповідала ідеології "простої" людини, котра зробила себе сама, її настановленню на успіх, стала складовою національної свідомості американців.

На перетині двох століть гостро постала проблема демократизації мистецтва. Творчість В. Д. Хоуелса, Ф. Норріса, Дж. Лондона, Е. Глазго, Т. Драйзера затверджує панування натуралізму в американській романістиці. Їх об'єднувало бунтарство проти другорядного, салонного, ідеалістично-романтичного і пошуки порядку у світі без прикрас. Американська поезія цього періоду всупереч стереотипам відносно американського способу мислення демонструє широкий діапазон сили психологічної лірики (твори Е. По, В. Вітмена, Р. Фроста, В. Стівенса). В образотворчому мистецтві зростають реалістичні тенденції (Т. Саллі), з'являються імпресіоністські мотиви (Д. М. Віслер). У другій половині століття розвивається політична графіка. В професійній музиці превалує еkleктика та орієнтація на європейські традиції (переважно німецькі). Вітчизняні опери й симфонії (творчість У. Фрайя, Дж. Брістоу) поступалися популярністю менестрельному театру. З'явившись на основі синтезу негритянського фольклору та англійської баладної опери, він став попередником специфічно американського жанру XX століття – мюзиклу. Тим самим підтвердилося характерне для трьохсотрічної американської музичної культури виникнення справді національного й самобутнього саме у сфері жанрів народної музики. Багаточисленні концертні, хорові об'єднання, філармонічне товариство, постійний оперний театр (Метрополітен-опера), музичні учбові заклади – все це ознаки нових акцентів духовних потреб американців. В театрах поряд з творами англійських драматургів (переважно Шекспіра) ставляться п'єси американських авторів (Г. Годфрі, В. Данлепа, Б. Хоурда, Ф. Брет-Гарта).

Таким чином, наприкінці XIX століття в історії Сполучених Штатів закінчується ера народження й змужніння великої цивілізації, її матеріальної й духовної культури, закладаються ґрунтовні ознаки національного мислення і характеру американського народу.

Матеріал надійшов до редакції 04.04. 2012 р.

Живоглядова И. В. Американский менталитет: формы проявления в пространстве рождения национальной культуры.

Анализируются поиски американского народа собственного самостоятельного культурного лица во всех сферах духовной жизни, история формирования фундаментальных особенностей и форм проявления его национального мышления и национального характера. На фоне исторической реальности выявлены сложности формирования доминантных черт американской самобытности в художественной культуре. Рассмотрена пуританская этика в качестве формирующего компонента развития индивидуалистических и предпринимательских черт характера американца. Характеризуются основные этапы развития национального самосознания американцев, масштабы которого повлияли на превращение США в могущественную детерминирующую силу мирового культурного пространства.

Zhyvogliadova I. V. The American Mentality: the Shape Detection in the Space Birth of the National Culture.

This article analyzes the American people's search of their own cultural self-face in all aspects of the spiritual life, the formation of signs and forms to identify its national thinking and national character. Against the background of the historical reality the difficulties of forming the dominant features of the American identity in the art culture are marked out. The Puritan ethics is considered as a forming developing component of the Americans' individualistic and entrepreneurial character traits. The main development stages of the Americans' national consciousness, the extent of which influenced on the USA conversion into the powerful defining strength of the global cultural space, are characterized.